

Моляко В. О. Проблема сприймання (дискусійний ракурс).

Усвідомлюючи, що наші дослідження творчого сприймання це не більше, ніж мікроскопічний підхід, багато в чому початкові спроби проникнення в епіцентр психічної діяльності, яким ми вважаємо саме феномен свідомого сприймання об'єктивного світу в його різноманітті, доступних даному суб'єкту фрагментах, ми тим не менше вважаємо цілком можливим запропонувати до наукової уваги ряд положень, які в більш або менш чіткій формі можуть бути сформульовані на основі цілого тривалого циклу спеціальних розробок, в тому числі і, в першу чергу, в київському Інституті психології, де були закладені, як видається, багато в чому наріжні камені здійснення нового підходу до проблеми сприймання (Г. С. Костюк, М. Ю. Малков, Є. О. Мілерян та ін.).

Тут не місце здійснювати скільки-небудь розгорнуту полеміку за цілим рядом традиційно дискусійних питань (взаємозв'язку між психічними процесами пам'яті, сприймання, мислення; свідомо-несвідомі взаємодії; домінування генетичного або відтворюваного шляхом здійснення індивідуально-соціальної практики та ін.); це вимагало б не тільки наявності великої «території» для дискусії, але й безумовно помітного додавання отриманих даних, які ще можуть бути тільки спроектованими. В цьому сенсі, як це нескладно зрозуміти, наше дослідження носить переважно пошуковий характер, в цілому орієнтоване на хай і наближене осягнення деяких «таємниць» власне творчої діяльності, які і до сьогодні залишаються «за сімома печатками». Саме з врахуванням сказаного і варто будувати ставлення до запропонованих висновків в їх переважно гіпотетичних ракурсах (що, зрештою, без будь-яких перебільшень можна сказати й стосовно багатьох психологічних досягнень, які не тільки, на нашу думку, ще дуже далекі від аксіом, а тим більше – істин. Терра інкогніта психології ще чекає своїх не тільки космічних, але й більш скромних, але реальних, земних прибульців. Чи можемо ми претендувати на такі? Дуже непросте питання, на яке не нам давати відповідь.

Але деякі наші міркування, що відображають загальне ставлення до проблем творчості, психології творчості, як і до стану сучасної психології хоча б в деяких вимірах, тут висловити все ж видається доречним.

Для початку наведемо одну з цитат, яка добре ілюструє сучасний стан проблеми сприймання, як його тлумачать деякі з провідних спеціалістів в цій області: «Відповідно до традицій психології свідомості сприймання розглядається як квазіінтелектуальний процес побудови чуттєвої картини дійсності (В. Вундт, І. Рок, Дж. Хохберг, Г. Гельмгольц). Він спирається на підстави двоякого роду: «сенсорне» (констеляція відчуттів, які викликаються подразненням органів чуття) і «інтелектуальне» (форми організації чуттєвості, предметні значення, попередні знання про світ). У силу чисельності стимуляції відчуття несуть неадекватну або амбівалентну інформацію, яка потребує додаткової обробки. Це досягається за допомогою «несвідомих умовиводів» (ширше: інтерпретації відчуттів), які ґрунтуються на індивідуальному й видовому досвіді... Конструктивістський підхід фіксує факт двоїстості сприймання, наявності в ньому двох коренів: один – сягає проксимальної

стимуляції, інший – досвіду індивіда. Чуттєвий образ – це констеляція відчуттів, організованих засобами просторово-часових і предметних форм. Однак і констеляція відчуттів, і форми їх організації беруться, по-перше, як готові, по-друге, як існуючі незалежно одні від одних...Парадокс конструктивістського підходу полягає в тому, що, намагаючись пояснити сприймання в його власних термінах, він виявляє підстави динаміки в мисленні, уявленні або увазі» (О. Е. Баксанский, Е. Н. Кучер, 2014, с. 25-26).

Якщо не враховувати того, що даний навіть невеликий фрагмент тексту перевантажений далеко не обов'язковими, маловживаними латинізмами (при цьому мова йде про навчальний посібник!), які не роз'яснюють і без того загальновідомої складності продуктів і процесів сприймання, то в принципі тут мова йде саме про труднощі реалізації конструктивістського підходу.

Але труднощі саме конструктивістського підходу, крім всіх тих труднощів, які, так би мовити, супроводжують психологію з моменту її народження (предмет психології, інтроспекція – експеримент, автономність і інтегральність психічних процесів, становлення понятійно-термінологічного апарату, яке до речі не досягло задовільного рівня аж до наших днів), мають і свою специфіку. Адже тут, по суті, треба починати з постановки питань: а хто конструктор? А скільки їх – конструкторів? А які реальні межі можливостей власне конструювання образів, картин світу і ряд інших.

При всьому європодетермінізмі нашої науки прийшов час (і навіть не сьогодні) включати в апарат нашого аналізу саме східні підходи до психологічного, особистості, діяльності, творчості і т.д. Тут, зрозуміло, величезне поле для асиміляційно-дискусійного в побудові теорії діяльності людини як творчо-перетворюючого суб'єкта. В цьому випадку ми залучимо до короткого обговорення лише деякі фрагменти досить масштабних блоків східних філософсько-психологічних учень, та й те головним чином із «зон впливу» чань (дзен) буддизму переважно.

Нас тут конкретно цікавить один із аспектів такого роду вчень, який пов'язаний саме з неусвідомлюваними розумовими потоками осягнення реальності, з тим, що прийнято називати інтуїцією, здогадками, просвітлінням, раптовим розумінням і т.п. Коли акцент робиться саме на спонтанному потоці роздумів, медитації, а нашому випадку і вирішень проблем, то видається доречним приділити увагу і трактовці таких, наприклад, понять, як саторі (раптове просвітління, здогадка, часто невербальне і навіть безобразне осягнення). Залишаючи тут осторонь багато супутніх положень в теорії дзен-буддизму, звернемо увагу саме на ту частину медитативного процесу, коли вивчається новий об'єкт (у нашому випадку – умова задачі, проблеми, умови ситуації і т.п.). Умова задачі як стимул реагування і є системою, яка запускає розумовий процес. Ми вважаємо можливим пов'язати активізацію праобразної сфери з переходом до прообразів саме з появою здогадки, або як можна було б висловитися, «маленького саторі» (порівняно з осягненням вищих смислів, як це в першу чергу трактується у вченні дзен-буддизму). Але головне тут, оскільки ми залучили це поняття до аналізу, полягає в тому, що саторі може виникнути лише у випадку ускладнень в осягненні, в розумінні. А це

передбачає домінуюче функціонування саме інтуїтивного мислення (або ж під ним для спрощення можна розуміти стани «замисленості», які проявляються в широкому діапазоні) від хаосу образів і ідей до повного «затемнення екрану свідомості».